

Bokmelding

Knut Dørum og Helje Kringlebotn Sødal (red.):

Hans Nielsen Hauge. Fra samfunnsfiende til ikon.

Oslo: Cappelen Damm Akademisk 2017.

Egil L. Thorvaldsen

E-post: Egil.L.Thorvaldsen@usn.no

«Men ellers, min sønn, ta deg i vare: Det er ingen ende på de bøker som skrives, og mye granskning gjør kroppen trett». Så heter det hos Forkynneren 12,12 (tidligere Predikeren) i Det gamle testamentet. Hva den gamle vismannen ville ha sagt i dag, er ikke så lett å si. Han slapp å oppleve tellekantsystemet. Men han ville kanskje ha antyda at man skal ha gode begrunnelser for å gi ut bøker om emner som er grundig behandla tidligere.

Knut Dørum og Helje Kringlebotn Sødal, professorer ved Universitetet i Agder, opplyser i innledningskapitlet til ei ny artikkelsamling om Hans Nielsen Hauge at det (med referanse til Dag Kullerud) i 1996 kanskje forelå 2500 vitenskapelige og populære arbeider om ham.

De to redaktørene slår imidlertid fast at det mangler en nyere, samla oversikt med flerfaglig forankring. De legger særlig vekt på behovet for «oppdatert forskning som drøfter de mange og ulike rollene Hauge og haugianerne spilte politisk, økonomisk, kulturelt og sosialt i det norske samfunnet på 1800-tallet, og i det norsk-amerikanske samfunnet i Midtvesten.» Dessuten vil man belyse Hauges plass i skjønnlitteratur og minnetradisjon, foruten bruken av Hauge i vår egen tid. Denne boka kompenserer for disse manglene, mener redaktørene.

Boka har en treffende undertittel: «Fra samfunnsfiende til ikon». Den fanger inn viktige aspekter ved utviklinga av Hauge-bildet i forskninga og den allmenne oppfatninga. En ulærd, men ekstremt begava bondegutt fra Tune i Østfold etablerte i løpet av åtte år, fra 1796 til 1804, til øvrighetens forskrekkelse, en landsomfattende bevegelse. Ikke minst geistligheten kjente posisjonen sin trua. Hauge blei dømt i 1814 etter årelang fengsling. Men virksomheten i de haugianske vennsamfunna blei revitalisert i det nye politiske klimaet. De blei sentra for lek kristelig virksomhet som danna utgangspunkt for omfattende

forenings- og organisasjonsdannelsert. Disse gruppene spilte også ei sentral politisk rolle knytta til bondeopposisjonen mot embetsmannsveldet og til økonomisk modernisering.

Det gjennomgående teoretiske perspektivet hos forfatterne er å se Hauge og bevegelsen han skapte i spenninga mellom tradisjonalt og modernitet. Dette anvendes på fruktbar måte og hjelper oss til å forstå det komplekse i utviklinga, for eksempel hvordan elementer i det tradisjonelle, offentlig sanksjonerte tankegodset i pietismen fungerer moderniserende.

Det er neppe noen dristig antakelse at det er de moderne, emansipatoriske trekk hos Hauge som har ført til ikon-status og gitt ham en viktig rolle hos nyere historikere. I bind sju av *Aschehougs norgeshistorie* fra 1996, blir han og tilhengerne tildelt hele åtte sider av forfatterne Ståle Dyrvik og Ole Feldbæk.

Sødal konstaterer i en artikkel at Hauges forfatterskap ikke har fått særlig oppmerksomhet i forskninga. Man har konsentrert seg om forkynneren, ikke forfatteren. Hun gir ei helhetlig og innsiktsfull innføring i forfatterskapet, med særlig vekt på det første skriftet hans, «Betragtning over Verdens Daarlighed», skrevet kort tid etter kallsopplevelsen hans i 1796. Det formidler sentrale sider ved sjølførståelse og kristendomsforståelse idet han står offentlig fram. Diskusjonen hennes knytta til om Hauge var en «stor forfatter», blir imidlertid litt kuriøs.

Arne Bugge Amundsen går også opp nye veier i tilnærminga til vekkelseslederen. Han skriver om Hauge som både kirkehistorisk aktør og betrakter. I stigende grad gjennom livsløpet søkte han å forstå si egen og vennesamfunnas rolle og betydning, noe som fikk tydelige nedslag i forfatterskapet. Amundsen framholder at to temaer var sentrale: at Hauge opptrådte på vegne av den sanne kristendommen, og at han tilførte historia noe vesentlig nytt. Artikkelen understreker Erik Pontoppidans katekismeforklarings avgjørende betydning for Hauge. «Dens fortolkningsrammer var vel egentlig det eneste Hauge virkelig behersket.» Men for å begrunne at Hauge sprengte de samfunnsmessige rammene han var underlagt, og som Pontoppidan foreskreiv, trekker Amundsen i tillegg inn en teori om en eldre, folkelig visjonstradisjon der lekfolk etter møter med himmelske vesener fikk legitimitet til offentlig å forkynne omvendelse og bot. Det gir en nøkkel til tolkninga av den ekstatiske kallsopplevelsen: «Du skal bekjende mit Navn for Menneskene.»

Noe av det mest spennende i Knut Dørums artikkel om «Haugianerne i norsk politikk på 1800-tallet» er hvordan han nyanserer oppfatninga av haugianerne som viktige i opposisjonen mot embetsmannsregimet. På grunnlag av egen forskning viser han hvordan haugianere ikke minst lokalt støtta tiltak for økonomisk modernisering som var initiert fra embetsmannshold, ikke sjelden på tvers av flertallet i kommunen. Likheter mellom embetsmannsstaten og haugianerne er etter Dørums mening underkommunisert.

Björg Seland gir ei svært nyttig framstilling av Hauge-bevegelsens utvikling og gradvis fastere organisering. Hun sammenfatter foreliggende forskning og egne studier til ei stoffrik fortelling som er et vesentlig bidrag til haugianismens historie og dermed til en tidlig fase av de omfattende kristelige organisasjonenes historie, før den indre differensieringa begynte. Seland viser det fruktbare i å se på utviklinga i lys av tradisjonalt og modernitet, men jeg savner ei nærmere belysning av husandaktens rolle i denne sammenheng. En god del av den oppbyggelige virksomheten til de omreisende predikantene fant formodentlig, i alle fall i en tidlig fase, sted innfor ramma av denne lovpålagte, tradisjonelle institusjonen?

I de seinere åra har kvinnenenes aktive rolle i Hauge-bevegelsen, også som omreisende forkynnere, fått oppmerksomhet. Inger Furseth viser hvordan Hauge aktivt støtta kvinnelig forkynnelse, men hun understreker også kvinnenenes betydning for rekruttering til bevegelsen, ikke minst knytta til familienettverket deres. Etter Hauges død forsvant kvinnene fra bevegelsens offentlige sfære. Hun mener likevel at de etablerte en ny og moderne modell for kvinners deltakelse i religiøse bevegelser.

At haugianismen fulgte med den norske utvandringa til USA fra første stund, er det nok mange av oss som ikke er særlig kjent med. Bønder i Midtvesten kom sammen i hjemma til sporadiske møter. Disse norskamerikanerne hadde ved å forlate fødelandet også forlatt stats- og øvrighetskirken. I 1846 etablerte en del nybyggere «Den evangelisk-lutherske Kirke i Nord-Amerika», seinere kalt Hauges synode, beretter Øyvind T. Gulliksen i artikkelen «Haugerørsla i Midtvesten». Det haugianske livsmønsteret var grunnleggende. Opp- tak i kirken forutsatte at «han har gjennomgaaet en sand Omvendelse eller er paa Omvendelsens Vei, saa han har en kjendelig Sorg over Synden», et krav som blei tona ned seinere. Samfunnet var utprega anti-klerikalt, og det slutta seg for øvrig fra første stund til motstanderne av «den skræksomme Synd», slaveriet. I 1914 hadde det 40 000 medlemmer.

Sødal trekker også i den andre artikkelen sin i boka inn nye perspektiver. Hun er, inspirert av utenlandsk minneforskning, interessert i omfang og betydning av de forskjellige Hauge-representasjonene i norske kulturelle uttrykk: skjønnlitteratur, bygninger, gate- navn, statuer, malerier, film osv. Særlig skjønnlitteratur og film har vært viktig. Jacob Breda Bulls hagiografiske roman fra 1908 har blitt lest av hundretusener. Denne boka danna så utgangspunkt for spillefilmen *Hans Nielsen Hauge* fra 1961, som har blitt mye vist i skolen. Filmen har et tydelig didaktisk preg med hovedpersonen som et religiøst og nasjonalt ideal.

Avslutningsvis reflekterer religionssosiologen Pål Repstad over nåtidig bruk/aktualisering av Hauge, knytta til forretningsdrift, etikk og samfunnsengasjement: Hvilken Hauge-resepsjon finner sted i dag?

Om vi griper tilbake til starten på anmeldelsen, så kan vi nok gå ut fra at forfatterne har erfart at gransking kan gjøre både kropp og sinn trøtte. Men denne boka er av dem som er verdt arbeidet. Den beriker Hauge-forskninga både teoretisk og empirisk. Etter lesinga kan man, avhengig av preferanser, naturligvis savne behandling av viktige temaer. Noe av det jeg for egen del ville ønske meg, er kritisk bearbeiding av forskningssituasjonen på relevante områder. Med det enorme omfanget som den vitenskapelige Hauge-litteraturen nå har fått, ville det være til stor hjelp for kommende forskere.